

կանայան: Ժամանակակից կենսերը իր բարդ, բազմակողմանի պահանջներով կարող են հաղորդակցվել միմյան հետ և արագ միջոցներով, որոնք առաջ են գնում, այնքան զիջում, լրագրվում է ժամանակում և այդ հանգամանքի մէջ է գտնվում տարածման մեծ շրջաններ նուաճելու ուժը: Բայց էականացել տպագրական հրատարակությունները, դարձնել լրագրվող հետաքրքրական շատ անգամ անհնարին է լինում պատկերներ և հեռագրական հաղորդակցություններին անհպատակ պայմանների շնորհիւ:

Այդ պայմանները ազդում են մանաւանդ մեր մէջ. դաւաճական մամուլը, որ առանց այդ էլ շատ չէ տարածված, իր աղբյուրի բնույթի մեծ մասը պիտի յատկացնէ հաղորդակցություններին, եթէ չէ կամենում յետ մնալ լրագրական գործի պահանջներից: Իսկ դա հասցնում է այն դրութեան, որ տպագրական գործը ինքն իր գոյատևումով, հետևաբար և ընդ է մատուցել դաժնում ժողովրդին: Եթէ հաղորդակցություններին էականացումը այնքան կարևոր է համարվում արևմտեան Եւրոպայում, ուր մամուլն ու գրականությունը վաղուց գտնվում են նախաձեռնի, մեզ համար երազական դրութեան մէջ, ապա ուրեմն ինչպե՞ս կարևոր պիտի լինի նա մեզ մօտ, ուր տպագրական գործերը դեռ ընտրեալ կամ ունեւոր դասակարգին են մատուցել մեծ մասամբ, ուր դեռ նոր պէտք է ստեղծել կարգաւոր պահանջ...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԶԱՆԳԵՋՈՒՐԻ ԳԱՒԱՌԻՑ

Մեղրի, սեպտեմբերի 24-ին

Մեղանում երկրակեղծի վրա երևացել է ըստ թէ՛ տարախորիկի հիւանդութիւնը, բայց բարեբախտաբար անցնում է առանց մարդկային զոհերի, իսկ շրջակայ գիւղերում նոյն իսկ ներկայումս տիրապետում է «մալարիա» կոչված հիւանդութիւնը, որ իր կորստաբեր հետեւանքներն արտայայտել է մի քանի զոհով: Մանաւանդ աչքի են ընկնում թուրք գիւղերը: Իբրև ժողովրդական-բժշկական գործով հետաքրքրվող անձնակոթիւն, օգտվելով առիթից, այցելեցինք մի քանի գիւղեր: Ով փոքր է շատ է ծանօթ է մեր գիւղացիներին կենսքին՝ ներկայ հանգամանքներում՝ նա առանց խոր վիշտի և դառնութիւնի զգալու անկարող է հեռանալ: Այցելում էք մի գիւղ. նա աչքի է ընկնում իր հակառակդական դրութեամբ. տունը չի կայ, ուր մի քանի հիւանդներ պառկած չը լինեն. սենեակները նեղիկ, օդը հեղձուցիչ. կեղտոտ, մերկ, առանց նոյն իսկ վերմակի, առանց բժշկական օգնութեան, ոչ մաքրութիւն և ոչ կանոնաւոր հոգատարութիւն: Աւելացրէք և դիէտայի բացակայութիւնը, հակառակդական և տրստեսական անհպատակ պայմանների մէջ ապրելը, — և ձեր առաջ կը պատկերանայ ժողովրդի կենսքի մուգը պատկերը: Առողջները նոյն իսկ թոյլ, Նիհար և դեղնած դէմքով, դուրս ցցված այտերով, յոգնածութիւն արտայայտող օրգանիզմով, — ահա դրանց մեծամասնութեան արտաքինը:

Ընդհանրապէս Զանգեզուրի գաւառի գլխաւոր բաժինները և մասնաւորապէս մեր Գիւնի-Յեն, անոնց վրայ չէք մտածել, Նովի չունեն, քարոզել չունեն, և շատ տեղեր, քահանայ անգամ չունեն՝ ոչ ուր կերթաք, ոչ ալ ձեր սրբազան եղբայրներուն կը համոզէք, որ երեսն երթան ու խեղճ ժողովուրդը միմիկարեն. աղէկ գէշ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւն մը կար, ինչ ըրէք չըրէք, անոր հողին ալ, մարմինն ալ թուրքին ձեռքը յանձնեցրը ու տակաւին բնա խիղճ չէք ընել. ձեր քիթին տակ, ինչ գեղծումներ, ինչ անիրաւութիւններ կը գործուն՝ զոր կը տեսնէք և անտարբեր կը մնաք. ինչքան հոգիներ, ձեր անտարբերութեան երեսին կը նեղուին, կը չարաչարին, և փողիքներով չէ. Աստուածամէն ձեր տունն արէ... Նա իր հոգւոյն ու մարմնոյն հոգը ձեզի է յանձնել, որ աչքերնուդ առջև հազարաւոր մարմնոյ կորուստները չէք մտածել և ելեր անոր մարմնոյ վրայ կը խորհէք թէ երկինքն է արդեօք...

Սերափիմ տէրութիւնը խօսքերը կը փակեն հաւատաքնութեան անշահ այդ ատենը. ամենքն ալ, քիթներին կախած, կը թողուն կը հեռանան ժողովարարէն, խորհելով, որ կուգայ ժամանակը՝ և անշուշտ այդ տէրութեան իրենց վրէժը կը լուծեն...

Արեւն թէ յաջորդ ժողովի մը մէջ վերստին պիտի յուզեն եղբւր այդ խնդիրը, և ի հարկին, դիմում պիտի ընեն Վեհափառ Հայրապետին:

Անշուշտ իմացած էք որ Ազգային Հիւանդա-

Մնալի ազգաբնակչութիւնը միանգամայն զուրկ է բժշկական օգնութիւնից: Գաւառը իր 140,000 բնակիչներով, երևակայեցէք, ունի մի գիւղական հիւանդանոց մի հատ բժշկով և երեք օգնականներով: Կայ և դաւաճական բժիշկ, բայց դա դատաւարական-բժշկական գործերով է զբաղված: Հիւանդանոցը, բացված լինելով Գորիսում, միայն շրջակայ գիւղացիներին է մատակարարում դեղորայք և բժշկական օգնութիւն, իսկ թշուառականներին մի անագին լեզու հեռաւոր գիւղերում մնում է բժշկութեան կարծաւ Բժշկական պետական գիւղերը շրջելու հարաւորութիւնը չունի, որովհետեւ ամբողջաբար հիւանդները թիւը օրական 50—70-ի է հասնում և վերջապէս հարկւր հազար ազգաբնակչութեան օգնելը նրանց ֆիզիքական ոյծերից բարձր է: Եւ ահա ինչ պատկեր է ներկայանում մեր աչքերին. մէկ կողմից տարափոխիկ հիւանդութիւնները ջլատում, քայքայում և վերջը գերեզման են տալիս անապին գոհեր, իսկ միւս կողմից խաւար մասուն իր նախապաշարմունքներով կամ ճակատագրի կամքին է թողնվում և կամ դիմում է այս ու այն խարդախ անձնակոթիւններին, շարլատաններին, որոնք գիւղերում «էջիմուլ» կամ «մարա» են պարագում: Վերջինները չեն ինայում ոչ մի միջոց ժողովրդին հարստանալու և վերջին կօպէկներն առնելու համար: Ժողովուրդը, պէտք է ասած, բնաւ խոյս չէ տալիս բժշկականութիւնից, միայն յուսահատ դրութեան մէջ գտնվելուց ստիպված դիմում է այդպիսիներին: Մեր գաւառը շարլատան «էջիմուլներով» հարուստ է. թէ՛ պոլիցիայի և թէ՛ ամեն մի քաղաքացու բարոյական պարտականութիւնն է դրանց դէմ միջոցներ առնելու: Երկուստեք լուծում չը կայ և եթէ կայ էլ, այդ չարքի դէմ շատ անտարբեր կերպով է վերաբերվում: Գորիսի բժշկական պետական գիւղերում երևում է միայն ժամանակ, երբ էպիդեմիա է երևում, այդ ժամանակ գիւղերը փոքր ինչ օգնութիւն են ստանում:

Վերջին ժամանակներս ուռաց մի լրագրում կարդացինք, որ Գանձակի նահանգական վարչութիւնը հարց է բարձրացրել, որ նահանգի բոլոր գաւառներում ներկայ հիւանդանոցների թիւն աւելացվի և մէկը՝ աչքի առաջ ունենալով ժողովրդի անագին պահանջը: Այդ երևոյթը ուրախել է, եթէ դրականապէս վճռվի, յոյս ունենք, որ աչքաբով չեն ան Վիւնէ-Մնալը, որ կրնայական տեսակից շատ անաւոր է, հետևապէս հիւանդների մի անագին կօտինգնտ կարող է տալ: Փանի որ երկրորդ հիւանդանոցների գոյութիւնը դեռ փաստ չէ, իսկ ժողովուրդը նոյն իսկ օրակցական օգնութեան է կարօտ, լուր կը լինէր, որ իւրաքանչիւր մի պոլիցիական մասում մի քանի ֆելդշերական շրջաններ բացվէին, ինչպէս ալ ներկայումս գոյութիւն ունի Ռուսաստանի լայնահաւաղ դեմադմունքներում: Շատ զեմադմունք, հեղինակաւոր բժիշկներ եկել են այն անտեղան, թէ քանի երկրի տարածութիւնը մեծ է, ժողովուրդը խիտ և տեղեւ է, անտեսապէս և թէ նիւթապէս աղքատ այժմեան պայմաններում՝ բժիշկները թիւը սուղ է (130,000,000 ազգաբնակչութիւն ունեցող Ռուսաստանը ունի միայն 15,000 բժիշկ), իսկ ժողովրդին կարելի է շուտ և մատչելի օգնութիւն՝ միակ միջոցը ֆելդշերներ նշանակելն է,

նոյնի, կայսերական կառավարութեան կողմէ յատկացուած 51 հօխա միւսի վրայ՝ 99, և 340 հօխա հացին վրայ՝ 260 հօխա հացի յատկացումը մը եղած է մասնաւոր իրադէպ: Եւ մացած էք նաև, որ կայսերական այդ շնորհին համար, հիւանդանոցի եկեղեցւոյն մէջ, ի ներկայումս պատկանում, հանդիսաւոր բարեմադմութիւններ և եկեղեցական ակնախօսիչ լուսավարութիւններ եղան: Արդարեւ այդ յատկումն օրական եօթն օտմանեան ոսկի, մօտ 91 ռուբլի կարծէ, սակայն պէտք է գիտնալ, որ այդ յատկումն՝ ասկէք քանի մը տարի առաջ կայսերական իրադէպով պահած հացին և միւսի տեղն է որ կուգայ լրացնել: Այն ատեն ազգովը ըրինք, որ շնորհիւ վեհափառ սուլթանին Հիւանդանոցին հացն ու միւր պակեցեան, այսօր ալ կաղօթենք, որ աւելցան: Լաւատեսներ կը յուսան, որ սուլթան Համիդը այս շնորհ՝ կայսերական համակրանաց մերձեցում մ'է առ Հայ ազգին:

Հիւանդանոցի նորոշտի հոգաբարձութիւնը՝ որու գլուխը կը գտնուի Կիւլպէնկեան Պատրիկ էֆէնդի, կը յուսադէ մեզ, թէ պիտի աշխատի անանաւոր գործունէութիւն մը ցոյց տալ՝ այդ ողորմելի յարկին վրայ վերջերս տիրած սուղակեղտոտութիւնը մաքրելու և իր անուան պահանջած վիճակին երկարելու. մենք զայն միայն կը բարեմադրենք:

որպէս զի ժողովուրդը զուրկ չը մնայ անհրաժեշտ օգնութիւնից: Գիւղերում էպիդեմիա երևացած ժամանակ գլխաւորապէս ֆելդշերներին են ուղարկում. դրանք են դեղինֆէկցիայի երկարութեան տները, դրանք են գիւղերում ծաղիկ պատուաստում, բժշկի բացակայութեան ժամանակ հիւանդանոցում հիւանդները ընդունում, վերաբուժական գործեր կատարում և այլն. բացի դրանից, այդ մուռացված գործիչներն են հիւանդութիւններին զոհ գնում: Շատ հասարակութիւններին տեսնանք է բժիշկ ունենալ, բայց բժշկի անագին վարձատրութիւնը աչքի առաջ ունենալով լուծում են: Լաւ չէր լինի, որ այդպիսի հասարակութիւններն ունենային իրանց սեփական ֆելդշերը: Այս բոլորից յետոյ ակամայ հարց է առաջ գալիս. ինչ են շինում Քիֆլիսում նոտած և այս ու այն բժշկական հիմնարկութեան չէ՞ք մաշող գիւղամաւոր բժիշկները, որոնց հոգեկան տեսնանք չաղ պաշտօն գտնելն է: Ո՞րտեղ մնաց երէկվայ ուսանող ֆելդշերներ՝ փաղկուն ձգտումները, որոնք համալսարանի միջնորոշում խաւար մասնային համար էին երգվում. ի՞նչ մնաց ձեռք՝ փաղկուն իր բոլորի համար՝ գէլիլի: Ուսանող ժամանակ խօսել թշուառին օգնելուն համար, իսկ կենսքի մէջ կղզիաւալ, կտրել բոլոր կապերը ժողովրդից—չաշնակում է հասուն լինելը: Մեր այժմեան բժիշկները վերջին տարիներում այն ատիճանի նիւթապաշտ են դարձել (խօսքս բացառութիւնների մասին չէ), որ նոյն իսկ բաւարար վարձատրութիւնով չեն բաւականաւորում՝ պատճառաբանելով, որ յետ ընկած անկիւն է: Ապացոյց՝ Վաթարի պիւնձահանքերում բացվող հիւանդանոցը: Անցեալ տարի Գանձակի նահանգական բժիշկ պ. Բրուստը գալով պիւնձահանքերը, դրականապէս վճռեց, որ այժմ է բացվի հիւանդանոցը և դրա համար 3000 ռուբլի փող վերցրեց և յանձնեց դանձարանին: Մնում էր բժշկի հարցը. թէ՛ հանքատէրերը, թէ՛ մի քանի բժիշկներ դիմեցին Քիֆլիս և այլ տեղ բժիշկների՝ տարեկան 2400 ռ. ունիւղով, երեակալի անգամ չէք կարող, որ բոլորն էլ բացառական պատասխան են տուել: Պատճառը բնում են, թէ հեռու է (Քիֆլիսից 3 օրվայ ճանապարհ է), յետ ընկած խուլ անկիւն է և գլխաւորապէս ժողովուրդի տիրութիւնը: Պարտնեք, ունեցեք փոքր ինչ կարեկցութիւն դէպի թշուառներ և ժողովրդի գիւղերը, որտեղից դուրս է եկել բժիշկների մեծամասնութիւնը:

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ

Սեպտեմբերի 25-ին

«Մշակի» № 171-ում ուրախութեամբ կարդացինք Կարսից գրած թղթակցութիւնը, որից տեղեկացանք, որ սեպտեմբերի 15-ին, իշխանութեան թղթովութեամբ, բացվել է այնտեղ հայկաթօրիկների միդաստեմ-ժոնական երկսեռ դպրոցը: Գուցէ այդ դպրոցին առաջին կանոնաւոր դպրոցն է հայկաթօրիկ հասարակութեան մէջ: Հայկաթօրիկ համայնքը, որ Կովկասում պատկանելի թիւ է ներկայացնում (35 հազար հոգի), դեռ չունի ոչ մի կանոնաւոր դպրոց, եղածներն էլ չեն ու խաղիֆայական դպրոցներ էին, որոնցից ոչինչ արդիւն չէր կարելի սպասել: Շատ

Արմաշականները կը շատանան: Պատրիարք Օրմանյանի անցնալ կիրակի, Արմաշի դպրէվանդի աշակերտներէն վեցին աւագ-սարկաւազութեան աստիճան տուաւ և անոնց, իր կողմանէ, մէկ-մէկ գեղեցիկ ուրար շնորհեց: Այս սարկաւազները երեք տարին յետոյ վարդապետ պիտի ձեռնադրուին:

Օրմանյանի ուրիշ առթիւ, ինչքան ալ ընդադատուի, այս բանին մէջ գէթ շատ աջողակ բորու, ֆապրիքան լուր կը բանի, ցորբան ինքը պատրիարք է, այդ յարաւորութեամբ և եկեղեցական facture-ներու այդ յարաճուն բազմապիւնութեամբ, հաւատացէք, բոլոր չին վարդապետներուն վրայ լինան պիտի քամեք տայ, իսկ՝ ad-rès lui le déluge...

Թող Վաթարալ եպիսկոպոս՝ ձայնը հասածին չափ պօռայ ու կանչէ, թող եպիսկոպոսները մէկ-մէկ անկիւն քաշուին ու ակուս կեռան, Օրմանյանին՝ իր դպրոցին լուր աշակերտն է, որ կարող է իրեն պէս աշակերտներ հասցնել՝ ամեն բանի վաղող վազվառող, և խաղողի կուտի պէս ամեն քարի տակէն ելնող. չիտակն ըսելով՝ մարդիկ չեն նմանի արն փիլիսոփային, որ երկնքի աստղերը ընծած ժամանակ՝ ոտքին առջև հասարկ փողը չտեսնա ու մէջն ինկալ, դրոցեալ, այն մարդիկն, ընդհակառակն, երկնքը երկիր իրար կը խառնեն՝ թէ երկնքը սուրբերը կը ընեն և թէ երկրի գործերը կը տեսնեն: Աչքը իր կողմը դարձունա, ինչ գործի մէջ մտնես,

ուրախ ենք, որ մեր կրօնակիցները ճանաչեցին ուսման և դպրոցի անհրաժեշտութիւնը, շատ ուրախ ենք, մանաւանդ, որ Կարսում դպրոց բանալուն աղակցել և աշխատել է տեղական հոգեւորականութիւնը: Հայկաթօրիկ հասարակութեան մէջ՝ եթէ հոգեւորականութիւնը աշխատէր և կամենար, կամ գտնէ արգելք չը լինէր, արդէն կունենային 50-ից աւելի դպրոցներ, որովհետեւ մեր ժողովուրդն ընդհանրապէս ժլատ չէ եկեղեցու և ուսումնարանի համար: Նա իր լուսման միշտ պատրաստ է տարու: Բաւական է, եթէ գործունեայ առաջնորդներ ունենայ: Գեռ, որանից 18 տարի առաջ, 1880 թվին, մենք «Մշակի» միջոցով յորդորում էինք մեր պատեւելի կրօնակիցներին՝ թողնել մղեւանգութիւնը, չանք անել սովորել մայրենի լեզուն, աշխատել դպրոց բանալ. այն ժամանակ «խորթ» որդի էին համարում մեզ, և դանազան ածականներ էին տալիս: Այժմ շատ ուրախ ենք, որ մեր հոգեւորականութիւնը հասկանում է ուսման կարևորութիւնը և մայրենի լեզուի սովորելու անհրաժեշտութիւնը:

Թող օրինակ առնէ Կարսի գերապատիւ վարդապետից մեր բազմաթիւ հոգեւորականութիւնը և փոխանակ եկեղեցապատկան անագին դուստրները արան-նրան տալու, թող բաց անեն ամեն գիւղում կամ քաղաքում ամենակարևոր հիմնարկութիւնը—դպրոցը, որտեղ ժողովրդի որդին սովորի թէ՛ կրօնական-բարոյական անհրաժեշտ գիտելիքը, թէ՛ պետական լեզուն, որ ամեն մի անհատին հարկաւոր է, և թէ՛ մայրենի լեզուն, որ ամեն մի ազգի մէջ մի սրբազան և նուիրական փակուոր է: Շիրակեցի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԻՐ

Անդրէաս Արծրունու թղթման պատճառով «Մշակի» հետեւալ համարը լոյս կը տեսնի շաբաթ օրը, հոկտեմբերի 3-ին:

Մեզ հաղորդում են, որ Ախէնի պոլիտեխնիկումի մէջ պիտի կախվի պրօֆէսոր Անդրէաս Արծրունու մեծադիր պատկերը, իբրև յարգանք դէպի նրա պրօֆէսորական գործունէութիւնը:

Գերմանական լրագրների մէջ լոյս տեսան բազմաթիւ կենսագրական և համակրական յօդուածներ Անդրէաս Արծրունու մասին: Նրանցից կարևորները կը թարգմանվեն հայերէն:

Գերմանիայից ուղարկված են Քիֆլիս այն պատկերի մի մասը, որոնք դրված էին Անդրէաս Արծրունու դագաղի վրա, դանազան դիտնական ընկերութիւնների, պրօֆէսորների, ուսանողների և յարգողների կողմից: Հարկաւոր ենք համարում աւելացնել, որ Անդրէաս Արծրունու ժառմիրը զեռուած է և դրած կողպած դագաղի մէջ, այնպէս որ բացվելու չէ:

Ախէնի պոլիտեխնիկումի պրօֆէսորները տըրպարել և տարածել են հետեւեալ ծանուցումը. «Մենք կատարում ենք մի տխրազին պարտք, յայտնելով, որ մեր սիրելի բարեկամ և ընկեր, Ախէնի բարձրագոյն տեխնիկական դպրոցի, միջնարդոյայի պրօֆէսոր, փիլիսոփայութեան դօկտոր Անդրէաս Արծրունի մեռաւ:

դէմը արեւալակն մը կեցնէ, և մեր վարդապետները բնաւ բողբոջու իրաւունք մը չունին. իրենց չըրածն ու չընկելը հիմա արմաշականները կընեն, ուսի և՛ արժանի են վարձատրուելու:

Սեբաստիոն առաջնորդ՝ Պետրոս եպիսկոպոս, վերջապէս ոտքին փոշիները թօթափելով պատրիարքարանի մէջ՝ մեկնեցաւ մայրաքաղաքէս: Իր պահանջած հազար ոսկիին վրա պաղ ջուր մը խնցուցին և երեք հարիւր ոսկի ափին մէջ դնելով՝ ձա՞մբու դրին: Կախկողման իր վիճակին մէջ, այդ ոսկիները պիտի կերցնէ որբերուն, որ ափնայիլ կը մնան երկր նորին սրբազանութեան բեղմնաւոր վերադարձին: Նուէր մ'ալ կայսերական պալատէն եղած էր իրեն: Մեծ-եպարքոսն ալ՝ որ իր բարեկամն է, թերեւ բան մը տուած լինի անոր, վերջապէս՝ Պետրոս եպիսկոպոս շատ դժգոհ չի մեկնեցաւ Սրբազանի՝ Ամասիո Օրմանյանի և պիտի այցելէ և Պատրիարքարանէն առած հրահանգին համեմատ, տեղույն առկալս գործերը պիտի կարգադրէ, և այս պահուս արդէն գործի մկած է:

Մասաւոյի եպիսկոպոս մը, տիպար՝ իր տեսակին մէջ, որուն վրային քառասուն ամառ և ութուն ձմեռ անցած է՝ և սակայն, տակաւին, ուր ըսես կը փթթի՝ դարման ծաղկի նման, գոնէ ուրիշ բարձրատիճաններու պէս փափկաւորն չէ. բայց, երբ հարկը պահանջէ, փափկանկատ է, ինչպէս եղաւ հազար ոսկիի պահանջին

